

УДК 376-056.34:376.16:78:39

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ ТА РОЗУМІННЯ УЧНЯМИ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ІЗ ЗПР МУЗИЧНОГО ОБРАЗУ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Наталія КВИТКА, Інститут спеціальної педагогіки Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, Україна; www-kvitka@yandex.ru

Розглянемо особливості сприймання музики в учнів молодших класів із затримкою психічного розвитку, а саме результати експериментального дослідження щодо виявлення якості знань та розуміння учнями музичного образу народної пісні (розуміння змісту твору та його виражальних засобів).

Ключові слова: сприймання музики, пізнавальна діяльність, музичний образ, жанри музики, українська народна пісня, учні молодших класів із затримкою психічного розвитку.

Наталья КВИТКА, Институт специальной педагогики Национальная академия педагогических наук Украины, г. Киев, Украина

К ВОПРОСУ ВЫЯВЛЕНИЯ КАЧЕСТВА ЗНАНИЙ И ПОНИМАНИЯ УЧЕНИКАМИ МЛАДШИХ КЛАССОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗА НАРОДНОЙ ПЕСНИ

В статье представлены особенности восприятия музыки у учеников младших классов с задержкой психического развития, а именно результаты экспериментального исследования выявления качества знаний и понимания учениками музыкального образа народной песни (понимания содержания песни и средств музыкальной выразительности).

Ключевые слова: восприятие музыка, познавательная деятельность, музыкальный образ, жанры музыки, украинская народная песня, ученики младших классов с задержкой психического развития.

Natalia KVITKA, Scientific researcher of Inclusive Education department, Institute of Special Pedagogy of The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

TO THE PROBLEM OF DETECTION THE QUALITY KNOWLEDGE AND THE UNDERSTANDING MUSIC IMAGE OF FOLK SONG BY CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

This article is devoted to the problem the particularities of a perception of folk music children with special educational needs: results of experimental research about detection a quality of knowledge and understanding a music image of a folk song. The structure of perception of music is determined as activity, process and result which is determined by system of perceptual and intellectual skills. An interaction of object and subject – an audience and musical composition – is in process of perception where result is a music image. We learnt a cognitive activity children with different stage of mental and physical disabilities of primary school. The identification of a quality of knowledge and understanding music image of a folk song were in three stages: distinguishing of a genre of music, clarification knowledge about Ukrainian folk song, analysis different genres of musical folk composition. This experiment demonstrated that the most simple and interesting genres for perception children with different stage of mental and physical disabilities of primary school is vesnianka and Christmas songs. Generalized data about a quality of knowledge and understanding music image of a folk song affirms that it is difficult for children with special educational needs to established a link between the contents of the song and its means of musical expression. Results of it is a fragmentary perception of folk music.

Keywords: perception of music, cognitive activity, a music image, genres of music, Ukrainian folk song, children with different stage of mental and physical disabilities.

Відповідно до структури сприймання музики під час експериментального дослідження нами вивчалася пізнавальна (уміння сприймати) та музична діяльність учнів (уміння виконувати). Нами було визначено основні завдання констатувального дослідження:

1. Виявити особливості якості знань та розуміння музичного образу фольклорного твору учнями молодших класів, а саме розуміння змісту твору та його виражальних засобів.

2. Вивчити своєрідність прояву в молодших школярів емоційно-особистісного ставлення до творів музичного фольклору.

3. Виявити особливості прояву здатності до музичної діяльності учнів.

4. З'ясувати рівні сприймання музики (на прикладі музичного фольклору).

Вивчаючи особливості сприймання творів музичного фольклору в учнів молодших класів спеціальних шкіл інтенсивної педагогічної ко-

рекції та загальноосвітніх навчальних закладів, одним із основних завдань констатуючого дослідження було виявити особливості якості знань та розуміння музичного образу народної пісні. Це дало змогу простежити динаміку розвитку сприймання музики та з'ясувати особливості сприймання музики в молодших школярів на прикладі музичного фольклору для розробки методичних рекомендацій.

Низка досліджень О. Рудницької, М. Осенєвої, Л. Безбородової, В. Белобородової та ін., спрямованих на виявлення розуміння задуму та змісту музичного твору молодшими школярами із типовим психофізичним розвитком, допомогла нам визначити ряд запитань для учнів із затримкою психічного розвитку.

Музичний фольклор представлений у програмі для спеціальних шкіл інтенсивної педагогічної корекції. Для проведення констатувального дослідження були відібрані українські народні пісні різні за змістом і жанром: колискові; жартівливо-танцювальні; веснянки; колядки і щедрівки та ліричні пісні. Учні 2 класів було запропоновано такі твори: *колискова* «Котику сіренький»; *жартівливо-танцювальна* «Танцювала риба з раком»; *веснянка* «Вийди, вийди сонечко»; *щедрівка* «Щедрик-Ведрик»; *лірична* «Ой єсть в лісі калина». Учні 4 класів було запропоновано такі українські народні пісні: *колискова* «Повішу я колисочку»; *жартівливо-танцювальна* «Грицю, Грицю, до роботи»; *веснянка* «Щебетала пташечка»; *колядка* «Нова радість стала»; *лірична* «Галя по садочку ходила».

Перед нами постали такі завдання:

- визначити якість знань про українську народну пісню;
- з'ясувати особливості розуміння учнями молодших класів із ЗПР змістової частини народної пісні певного жанру та її виражальних засобів (мелодія, характер, темп, ритм і динамічні відтінки).

Частина експерименту охоплювала 3 серії завдань.

Завдання *першої серії*: з'ясувати чи відрізняють учні жанр народної музики від інших жанрів (класичної та популярної) і які особливості музичного твору при цьому важливі для дітей. Для прослуховування учням пропонували три народні пісні і один твір іншого музичного жанру. Учні пропонували знайти і пояснити, який музичний твір «зайвий», несхожий на інші та пояснити чому він так вважає. Наприклад:

1. *Коліскова* «Котику сіренький», *жартівливо-танцювальна* «Танцювала риба з раком», *веснянка* «Подольночка», В. Моцарт, Рондо «Турецький марш».

2. *Коліскова* «Повішу я колисочку», *жартівливо-танцювальна* «Грицю, Грицю до роботи», *колядка* «Нова радість стала», *популярна* «Мама» (О. Скрипка і А. Ткач).

Першим етапом першої частини експерименту було з'ясувати чи відрізняють учні молодших

класів із ЗПР жанр української народної музики, а саме народної пісні від інших жанрів (класичної та популярної), і які особливості музичного твору при цьому для них важливі. Це завдання вимагає від учнів систематичних знань про різні жанри музики. Відповідно до вибору «зайвого» твору іншого жанру відповіді учнів було поділено на *чотири групи*.

Першу групу склали правильні відповіді з висловленням особливостей музичного твору. Наприклад: «Три народні і лише один відрізняється, тому що звучить піаніно. Народні пісні співають люди» (Оля С., 2 кл., ТПР); «Усі народні пісні. Остання ні, тому що ніхто не співає» (Марія Т., 2 кл., ЗПР); «Схоже один твір зайвий. Він інакший. Грають на піаніно» (Максим В., 2 кл., ЗПР); «Одна популярна. Я таку теж люблю співати. Народні зовсім не такі» (Дарина К., 4 кл., ЗПР); «Ця відома пісня зайва. Її співала дівчинка на фіналі конкурсу. Всі інші пісні народні» (Дмитро С., 4 кл., ЗПР). І хоча деякі учні молодших класів із ЗПР вагалися при виборі зайвого твору, але їхні відповіді містили суть запитання і були віднесені до першої групи. До *другої групи* було віднесено правильні відповіді, у яких учні вказують на твір іншого жанру, але здебільшого вони інтуїтивні й необґрунтовані.

Таблиця 1

Знання учнів про жанри музики (%)

Клас, учні	Група відповідей			
	1 група	2 група	3 група	4 група
2 кл., ТПР	80	10	5	5
2 кл., ЗПР	22	18	20	40
4 кл., ЗПР	24	26	28	22

Третю групу склали неточні відповіді без обґрунтувань і пояснень: «Можливо цей», «Оця пісня», «Може ця» тощо. Учні, відповіді яких було віднесено до *четвертої групи*, виявили повну байдужість до цього завдання і відмовились відповідати на запитання.

Найбільша кількість правильних відповідей серед учнів молодших класів із ЗПР спостерігалася в 4 класах, тому що діти відповідно до програми з музики вивчали вже різні музичні жанри.

Далі ми з'ясували якість знань молодших школярів про українську народну пісню. Завдання *другої серії* було виявити повноту, міцність та систематичність знань в учнів про народну пісню. У бесіду з учнями введено такі запитання: «Що таке народна пісня? Яку ти знаєш українську народну пісню? Чи знаєш ти хто створює народну пісню? Про що народні пісні?».

Відповіді учнів на запитання ми розподілили на *чотири групи*.

До *першої групи* ми віднесли відповіді учнів, які змогли самостійно вказати суть народної пісні: «Пісня, яку співають люди» (Нікіта Г., 2 кл., ТПР); «Пісня – це душа народу» (Віра М., 2 кл.,

ТПР); «*Це така пісня, яку створює народ*» (Тетяна Ф., 2 кл., ЗПР); «*Народ сам придумує слова і музику*» (Андрій Н., 4 кл., ЗПР); «*Грицю, Грицю, до роботи*» (Антон В., 4 кл., ЗПР); «*Всі народні пісні про любов, про життя*» (Олеся Т., 4 кл., ЗПР).

Неповні відповіді учнів вказують на те, що в учнів є певні знання про народну пісню, але вони не завжди точні, аргументовані та систематичні. Їх ми віднесли до другої групи: «*Пісня, яку співають люди*» (Віра М., 2 кл., ТПР); «*Коліскова*» (Олексій М., 2 кл., ЗПР); «*Мабуть народ*» (Євген Ч., 4 кл., ЗПР); «*Народні пісні про все*» (Ніна М., 4 кл., ЗПР).

Таблиця 2

Дані про якість знань учнів про народну пісню (%)

Клас, учні	Група відповідей			
	1 група	2 група	3 група	4 група
2 кл., ТПР	70	25	5	-
2 кл., ЗПР	15	25	36	24
4 кл., ЗПР	30	28	32	10

Третю групу склали відповіді, у яких істотні ознаки як основні смислові компоненти народної пісні учні не усвідомлюють, оскільки думки ґрунтуються на випадкових, неістотних асоціаціях, наприклад: «*Просто пісня*» (Андрій А., 2 кл., ЗПР); «*Дівчинка*» (Аліна С., 2 кл., ЗПР); «*Народну пісню пишуть рускіє*» (Тарас Р., 2 кл., ЗПР); «*Хто співає*» (Тетяна З., 4 кл., ЗПР). Відповіді на зразок «*Не знаю*» ми віднесли до четвертої групи (табл. 2).

Отримані результати свідчать про те, що з часом у молодших школярів із порушенням темпом розвитку спостерігається незначна позитивна динаміка щодо поліпшення якості знань про народну пісню.

Для отримання даних про особливості розуміння учнями молодших класів із ЗПР музичного образу, а саме змістової частини народної пісні певного жанру та її виражальних засобів (мелодія, характер, темп, ритм, динамічні відтінки) нами була проведена третя серія завдань.

Для визначення особливостей розуміння учнями музичного образу фольклорного твору учням 2, 4 класів було запропоновано проаналізувати п'ять пісень. Експеримент передбачав використання п'яти найтипівіших жанрів української народної пісні: колискова, жартівливо-танцювальна, веснянка, колядка-щедрівка та лірична.

З'ясування розуміння змісту музичного твору та засобів його виразності розпочалося із запитань: «*Про що йдеться у цій пісні?*», «*Підбери назву пісні*», «*Яка мелодія цієї пісні*», «*Який характер цієї пісні?*», «*Який темп цієї пісні?*», «*Який ритм цієї пісні?*», «*Як змінюється сила звуку протягом пісні?*», тобто учню пропонува-

лося самостійно проаналізувати змістове наповнення пісні та її динамічні відтінки, встановити в ній логічні зв'язки, на цій основі узагальнити власну думку і вербалізувати її (висловити). Якщо учень розпочинав тлумачити зміст пісні називаючи лише деякі слова, ми ставили додаткові запитання, які допомагали розкрити зміст музичного твору: «*Про що говориться в пісні?*», «*Чому говориться саме про це?*», «*Хто основний герой у пісні?*» тощо.

Одним із істотних способів визначення рівня розуміння змісту твору було придумати йому назву, тому що назва відображає задум автора і надає йому певну важливість.

Аналіз отриманих матеріалів дав можливість виокремити чотири групи відповідей відповідно до характеру розуміння учнями змістового наповнення творів музичного фольклору в рамках кожного жанру та засобів його музичної виразності. В основу було покладено взаємопов'язані між собою критерії: а) володіння мисленневими операціями; б) здатність встановлювати логічні зв'язки; в) форма передачі змісту.

До першої групи було віднесено повні відповіді, правильні, викладені в логічній послідовності, які містять інформацію відповідну до задуму митця. Назва твору відображала тему пісні і була висловлена на основі виокремлення істотних ознак, побудові логічних узагальнень. Другу групу склали відповіді правильні, але неповні, неточні, у яких істотні ознаки знаходилися поряд із неістотними. У висловлюванні учнів спостерігалася послідовність, але задум автора недостатньо усвідомлений. Назву відображала дієвість персонажу пісні або її предметний склад. Відповіді, у яких учень пояснював зміст твору на основі неістотних ознак, занадто деталізував зміст, було віднесено до третьої групи. Назва, зазвичай, не відповідала змісту твору і задуму митця. У висловлюваннях учнів спостерігалися випадкові дані. До четвертої групи належать відповіді, у яких були визначені лише окремі та випадкові слова, що звучали в пісні. Назву твору учень не міг придумати.

Вищезгадане продемонструємо на прикладах кожного окремого жанру музичного фольклору.

Жанр колискової пісні був представлений музичним твором «*Котик у сиреньки*» (2 клас) і «*Повішу я колісочку*» (4 клас).

До першої групи увійшли відповіді учнів, які вирізнялися правильністю, послідовністю, логічністю, ясністю і містили повну інформацію про зміст музичного твору та засоби його музичної виразності. Наприклад: «*Ця пісня про котика, якому пора вже спати*» (Іра М., 2 кл., ЗПР); «*Вітер колісає дитиноньку*» (Софія М., 4 кл., ЗПР). Розуміння змісту пісні учнями було видно з відповідей, які відображали назву твору: «*Котик*», «*Колісочка*». Мелодію жанру колискової пісні учні визначили як спокійну і плавну, характер пісні спокійний, а темп повіль-

ний. Ритм пісні вони демонстрували покачуванням тулуба або спокійними рухами. Динамічні відтінки вони описали словом: «Тихенько».

Другу групу становили відповіді учнів, які дають можливість зробити висновок, що істотні ознаки переплітаються із неістотними: «Пора спати дитині, а котик сіренький» (Оля Ц., 2 кл., ЗПР); «Вітер колише, дитя» (Ігор Х., 4 кл., ЗПР). У назві пісні діти відобразили мелодію і характер твору: «Спокійна» (Оксана Г., 2 кл., ЗПР); «Гарна» (Марина Ш., 4 кл., ЗПР). Темп і характер колискової визначили словами: «Повільна» (Діана М., 2 кл., ЗПР), «Тихенька» (Антон В., 4 кл., ЗПР).

До третьої групи було віднесено відповіді учнів, які вирізнялися відсутністю логічної послідовності, надмірною деталізацією змісту, неістотними ознаками твору, випадковою назвою твору. Наприклад: «Котик. Спати» (Олег Р., 2 кл., ЗПР); «Вітер. Дитиночка» (Оля Т., 4 кл., ЗПР).

Треба зауважити, що особливість сприймання музики полягає в тому, щоб у поєднанні звуків різної висоти, тривалості, сили, тембру відчутти красу звучання, виразність, почути цілісний музичний образ, що викликає у слухача певні настрої, почуття і думки. Річ у тому, що молодші школярі із затримкою психічного розвитку переставляють сприймати твір, якщо він стомлює їх розміром чи обсягом. Вони можуть бути не уважними, потім знову слухати музику, не помічаючи, що якийсь час взагалі її не чули. Уже в підготовчому класі діти здатні прослухати і запам'ятати невеликий музичний твір, визначити його характер, настрій, найяскравіші засоби музичної виразності. Музика, яку слухають діти, має відповідати тим самим вимогам, що й пісні, які вони розучують. Доступність музики визначається передусім її змістом, близькістю тематики інтересам дітей, а також обсягом музичного твору. Учні 6 – 7 років можуть уважно слухати музику лише 1,5 – 2 хв. Поступово обсяг уваги в дітей розширюється, і в 4 класах тривалість музичної п'єси може досягати 3,5 – 5 хв.

Отже, відповіді *третьої групи* показали, що сприймання дітей даної групи відрізняється фрагментарністю. Також немає системи сформованих музичних знань і уявлень, що не дає їм змоги узагальнювати почуту інформацію. Упіз-

навання змісту пісні не відповідало її смислово-му змісту. Характерними були такі назви творів: «Сон» (Єгор С., 2 кл., ЗПР); «Вітер» (Ілля Ф., 4 кл., ЗПР).

Четверту групу становили відповіді, в яких були визначені лише окремі та випадкові слова, що звучали в пісні. Назву твору та засоби музичної виразності учні не могли придумати й висловити.

Аналогічна методика дослідження відбувалася у 2 класі загальноосвітньої школи. Отримані нами дані свідчать, що розуміння учнями змісту пісні відрізняються логічністю і послідовністю. Зокрема, більшість відповідей відображали основну ідею пісні. Наприклад, «Ця пісня про сіренького котика, який буде воркотати, щоб дитина заснула» (Софія Р., 2 кл., ТПР); «Пісня заспокійлива, повільна і тихенька» (Іван П., 4 кл., ТПР).

Кількісний аналіз відповідей учнів відображено у табл. 3.

Для аналізу розуміння *жартівливо-танцювальної пісні* нами було запропоновано пісні саме такого характеру. Для розуміння даного жанру пісні треба встановити в ній логічні зв'язки, бо її зміст замаскований жартами. Ці пісні підіймають настрій дітей, наповнюючи через сміх хорошою енергетикою всіх присутніх, оскільки викладені в доброзичливому настрої. Жанр *жартівливо-танцювальної пісні* був представлений музичними творами «Танцювала риба з раком» (2 клас) і «Грицю, Грицю до роботи» (4 клас).

Як показали результати експерименту *першу групу* склали учні, для яких доступне розуміння *жартівливо-танцювальної пісні*. На запитання «Хто основний герой у пісні?» частина учнів відповіла: «Риба і рак» (Олена М., 2 кл., ЗПР). Слухаючи пісню, учні молодших класів із ЗПР змогли висловити розуміння змісту пісні, давши їй точну назву «Танці» (Юлія Л., 2 кл., ЗПР). Відповідаючи на наступні запитання щодо засобів музичної виразності учні зазначали: «Весела» (Марія Ф., 2 кл., ЗПР); «Мелодія радісна. Ритм чіткий» (Василь Л., 2 кл., ЗПР), «Характер жартівливий. Темп жвавий» (Олексій З., 4 кл., ЗПР); «Весела, швидка і гучна» (Тарас Ч., 4 кл., ЗПР).

Другу групу становили відповіді учнів, які

Таблиця 3

Дані щодо особливостей розуміння учнями змісту та виражальних засобів колискової пісні (%)

Пісня	Група відповідей											
	1 група			2 група			3 група			4 група		
	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР
Зміст	51	24	28	35	29	36	14	37	29	-	10	7
Виражальні засоби	44	9	14	32	28	36	24	33	26	-	30	24

дають можливість зробити висновок, що зміст пісні для них зрозумілий, але є запитання по тексту пісні: «А хіба цибуля з часником може танцювати?» (Оксана В., 2 кл., ЗПР); «Хто такий козак?» (Руслан Л., 2 кл., ЗПР); «Що значить молотити?» (Дмитро П., 4 кл., ЗПР). Щодо особливостей розуміння засобів музичної виразності, то діти висловлювали різні думки: «Мелодія смішна» (Яна С., 2 кл., ЗПР); «Характер бадьорий, темп швидий» (В'ячеслав Б., 2 кл., ЗПР); «Мелодія весела і жартівлива. Темп жвавий» (Олексій З., 4 кл., ЗПР); «Радісна і чіпка. Хочеться танцювати» (Ілля Ф., 4 кл., ЗПР).

Третя група дітей потребувала допоміжних запитань. Їх відповіді були емоційними, але неадекватними щодо засобів музичної виразності твору: «Пісня хороша» (Руслан Л., 2 кл., ЗПР); «Трошки смішна» (Олег Б., 4 кл., ЗПР). Деякі учні говорили про пісню, обмежуючись декількома словами або називаючи окремі слова з пісень: «Риба. Рак. Ще є дівчина» (Оксана Ч., 4 кл., ЗПР). Тобто вони не змогли зрозуміти задуму пісні. Самостійно осмислити жартівливо-танцювальну пісню та її виражальні засоби їм важко: «Мелодія є» (Діана Б., 2 кл., ЗПР); «Стає весело» (Аліна С., 2 кл., ЗПР); «Хочеться дурити» (Влад Я., 4 кл., ЗПР); «Смішна» (Настя М., 4 кл., ЗПР). Також була четверта група дітей, які не розуміли зміст пісень, а також засобів їх музичної виразності. Кількісний аналіз відповідей учнів відображений у табл. 4.

Отже, більшості дітей із ЗПР зрозумілий зміст пісень жартівливого характеру, але виникають деякі труднощі при аналізі засобів музичної виразності творів цього жанру. Відповіді учнів загальноосвітньої школи про жартівливо-танцювальний жанр мали узагальнений характер і майже всі визначили змістове наповнення пісні та її виражальні засоби, розуміючи, що жарт у нашому житті є невід'ємною частиною.

Розуміння змістової частини веснянок та її виражальних засобів для учнів молодших класів із ЗПР відбувалося менш успішно, але без зайвих труднощів. Музичні інтонації й рухи веснянок виходять від самого змісту пісень, у яких панує культ природи, землеробські та любовні мотиви. Про це свідчать самі назви пісень-веснянок: «Маю», «Журавель», «Просо», «Перепілонька» тощо.

Для прослуховування дітям було запропоновано веснянки «Вийди, вийди сонечко» (2 клас) та «Щебетала пташечка» (4 клас).

Аналіз результатів дає нам змогу зробити висновок, що розуміння змісту та засобів музичної виразності веснянки доступне учням молодших класів із ЗПР. Першу групу на запитання «Про що йдеться в пісні?», «Яку назву ти можеш їй дати?» склали такі відповіді: «Дітки закликають сонечко вийти» (Інна М., 2 кл., ЗПР); «Сонечко» (Вікторія Ф., 2 кл., ЗПР); «Як пташечка весну зустрічала» (Оксана Л., 2 кл., ЗПР); «Щебетала пташечка» (Тарас Ч., 4 кл., ЗПР). Запитання щодо засобів музичної виразності пісні «Яка мелодія пісня?», «Який характер цієї пісні?», «Який темп цієї пісні?», «Який ритм цієї пісні?», «Як змінюється сила звуку протягом пісні?» вимагало від учнів глибокого розуміння пісні та його впливу на загальне уявлення про веснянку. Дослідження показало, що молодші школярі із ЗПР здебільшого розуміють засоби музичної виразності веснянки, але виникають певні труднощі при визначенні ритму і темпу пісні:

- визначають мелодію пісні: «Світла» (Оля Н., 2 кл., ЗПР);

- визначають характер пісні: «Радісний» (Марина Д., 2 кл., ЗПР); «Світлий» (Діма С., 4 кл., ЗПР); «Бадьорий» (Ігор В., 4 кл., ЗПР).

Ритм пісні вони демонстрували постукуванням ногами, плесканням у долоні або відстукуванням олівчиком по парті. Динамічні відтінки їм було складніше описати і вони обмежувалися словами: «Гучна» (Оксана Р., 2 кл. ЗПР); «Вся пісня співається голосно і радісно» (Ігор Д., 4 кл., ЗПР).

Експеримент виявив незначну групу дітей, для яких є характерним і нерозуміння змісту веснянки, її характеру, темпу, ритму і динамічних відтінків. Про це зазначено в табл. 5.

Жанр колядки-щедрівки був представлений найвідомішими в Україні піснями «Щедрик-ведрик» (2 клас) і «Нова радість стала» (4 клас). Пісні мають власну енергетику, а найстаріші – величезну. Найбільша енергетика саме в колядках і щедрівках. Їх вік становить не менш як 5000 – 7000 років і збереглися вони тільки в Україні. Колядки приурочені до найголовнішого свята – зимового сонцестояння, перемоги світла і життя над зимовим мороком і змертвінням у

Таблиця 4

Дані щодо особливостей розуміння учнями змісту та виражальних засобів жартівливо-танцювальної пісні (%)

Пісня	Група відповідей											
	1 група			2 група			3 група			4 група		
	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР
Зміст	57	28	33	35	35	36	8	27	25	-	10	6
Виражальні засоби	48	12	16	40	32	44	12	32	28	-	24	12

природі, пов'язані з давнім арійським культом Сонця.

Аналіз відповідей учнів загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів показав, що учні, які не пригадували, що це щедрівка або колядка, говорили, що вона знайома їм на слух, що вони чули або співали її на новорічні свята. Інші учні без зайвих складнощів вказували на те, що це колядка «*Нова радість стала*» і співається вона на Різдво.

Варто зазначити, що молодші школярі 2-х класів із ЗПР, які не змогли пригадати її назву, на запитання «*Про що йдеться в пісні?*» і «*Яку назву можна їй підібрати?*» відповідали коротко: «*Про Христа*», «*Звізда ясна*», «*Про щедрювання*» тощо. Більш обізнані з цими творами учні краще розуміли зміст пісні і давали повні відповіді: «*Щедрик-ведрик*», «*Нова радість стала*». Це говорить нам про те, що учні молодших класів більше знайомі з жанром колядок і щедрівок.

Розглянемо особливості розуміння учнями засобів музичної виразності даних творів, а саме мелодії пісні, її характеру, темпу, ритму та динамічних відтінків (табл. 6). Узагальнення відповідей учнів молодших класів із ЗПР показав, що частина дітей може визначити:

- характер пісні: «*Яскравий*» (Даша М., 2 кл., ЗПР); «*Веселий*», (Оля Т., 2 кл., ЗПР); «*Урочистий*» (Ілля Д., 4 кл., ЗПР); «*Святковий*» (Ігор В., 4 кл., ЗПР);

- темп пісні: «*Швидкий*» (Діана М., 2 кл., ЗПР); «*Помірний*» (Діма В., 4 кл., ЗПР).

Тематика *ліричних пісень* найрізноманітніша. Основною їх ознакою є естетичне сприйняття дійсності, в процесі якої буття осмислюється крізь призму людських переживань. З цим пов'язані основні жанрові риси лірики. Тут уся увага зосереджена на відтворенні внутрішнього світу людини (психологічних станів, думок, бажань, надій, страждань тощо), тому епіцентром ліричної пісні є не сюжетність (подієвість, фабульність), а драматична, емоційна напруженість, викликана якимось епізодом або випадком із життя. Звідси й особливість поезики жанру – першочергове значення надається виражальним засобам, які здатні передавати витончені емоційні стани, впливати на людську уяву, збуджуючи в ній художньообразні асоціації та відповідні рефлексії. Жанр лірики був представлений народними піснями «*Галя по садочку ходила*» і «*Ой єсть в лісі калина*».

Ці ліричні пісні привернули увагу дітей своєю ніжністю та мелодійністю. *Перша група* учнів швидко зрозуміла, про що йдеться в пісні і визначила засоби музичної виразності пісні. Наприклад: «*Галя йшла і загубила хусточку, а дітки її заспокоїли і знайшли*» (Олеся Д., 2 кл., ЗПР); «*Дуже красива пісня*» (Даша С., 4 кл., ЗПР); «*Пісня про дівчину і калину*» (Анастасія С., 4 кл. ЗПР); «*Повільна пісня про дівчину*» (Андрій М., 4 кл., ЗПР) (табл. 7).

Таблиця 5

Дані щодо особливостей розуміння учнями змісту та виражальних засобів веснянки (%)

Пісня	Група відповідей											
	1 група			2 група			3 група			4 група		
	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР
Зміст	61	34	40	32	35	35	7	23	19	-	8	6
Виражальні засоби	46	12	15	44	32	35	10	34	34	-	22	16

Таблиця 6

Дані щодо особливостей розуміння учнями змісту та виражальних засобів колядки (%)

Пісня	Група відповідей											
	1 група			2 група			3 група			4 група		
	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР
Зміст	70	33	38	23	37	35	7	24	22	-	6	5
Виражальні засоби	48	14	18	40	30	33	12	36	32	-	20	17

Таблиця 7

Дані щодо особливостей розуміння учнями змісту та виражальних засобів ліричної пісні (%)

Пісня	Група відповідей											
	1 група			2 група			3 група			4 група		
	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР
Зміст	64	31	35	27	34	31	9	27	28	-	8	6
Виражальні засоби	32	8	10	44	26	32	10	38	30	-	28	26

Другу групу становили неповні відповіді, у яких учні правильно зрозуміли зміст пісні, але плуталися в характеристиці мелодії, характеру, темпу і динамічних відтінках. Ритм ліричних пісень вони відчували слабо. Наприклад: «Пісня про Галю. Невесела, але потім щаслива» (Оля Н., 2 кл., ЗПР), «Мелодія гарна, але якась сумна пісня» (Данило М., 4 кл., ЗПР).

Занадто деталізували зміст пісні у своїх відповідях учні третьої групи.

Нерозуміння змісту пісні та засобів музичної виразності спостерігалось у незначній групі учнів, які обмежувалися словами: «Не знаю», «Не подобається».

Відповіді учнів загальноосвітньої школи візнялися своєю повнотою, змістовністю, запасом знань, а отже і кращим розумінням му-

зичного образу ліричної пісні. Їм було цікаво слухати і відповідати на наші запитання.

Узагальнені дані про особливості розуміння учнями музичного образу фольклорного твору, а саме його змістової частини і засобів його музичної виразності в результаті аналізу п'яти різних творів представлено в табл. 8. Експеримент показав серед п'яти найтипівіших жанрів української пісні (колискова, жартівливо-танцювальна, веснянка, колядка-щедрівка і лірика) найбільш доступними і цікавими для сприймання учнями молодших класів із ЗПР є веснянки і колядки-щедрівки.

Аналіз матеріалів, отриманий під час дослідження, дав можливість визначити рівні сприймання музики засобами музичного фольклору, а саме народної пісні в учнів молодших класів із ЗПР.

Таблиця 8

Дані щодо особливостей розуміння учнями музичного образу фольклорного твору

Жанр пісні	Група відповідей											
	1 група			2 група			3 група			4 група		
	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР
Коліскова	47,5	16,5	21	33,5	28,5	36	19	35	27,5	-	20	15,5
Жартівливо-танцювальна	52,5	20	24,5	37,5	33,5	40	10	29,5	26,5	-	17	9
Веснянка	53,5	23	27,5	38	33,5	35	8,5	28,5	26,5	-	15	11
Колядка-щедрівка	59	23,5	28	31,5	33,5	34	9,5	30	27	-	13	11
Лірична	48	19,5	22,5	32,5	30	31,5	19,5	32,5	29	-	18	16

ЛІТЕРАТУРА

1. Белобородова В. К. О некоторых особенностях музыкального восприятия младших школьников / В. К. Белобородова // Музыкальное восприятие школьников. – М. : Педагогика, 1975. – С. 36 – 89.

2. Дмитриева И. В. Коррекция художественного восприятия умственно отсталых подростков средствами изобразительного искусства : дис. канд. пед. наук: 13.00.03 / И. В. Дмитриева. – К., 2002. – 204 с.

3. Коломіїцева О. В. Психологічні особливості емоційного сприймання музики розумово відсталими дітьми: дис. канд. наук: 19.00.08 / О. В. Коломіїцева. – К., 2009. – 255 с.

REFERENCES
(TRANSLATED AND transliterated)

1. Beloborodova V. K. (1975). O nekotoryh osobennostiah muzykalnogo vospriiatia mladshykh shkolnikov (Musical perception of children of primary school). Moscow: Pedahohyka. – P. 36 – 89. (in Russian).

2. Dmytrieva I. V. (2002). Korrektsiia hudozhestvennogo vospriiatia umstvenno otstalykh podroskov sredstvami izobrazitel'nogo iskusstva (Dissertation). (in Russian).

3. Kolomyitseva O. V. (2009). Psyhologichni osoblyvosti emotsiynogo sprymannia muzyky rozumovo vidstalymy dit'my (Dissertation). (In Ukrainian).